

روش تحقیق موردی (The Case Study Approach)

بررسی موردی یک استراتژی تحقیق است که بر ادراک واقعیات فعلی در شرایطی خاص توجه دارد. مثال‌های مشهور برای تحقیقات موردی در زمینه‌ی سازمان و مدیریت به کارهای "سلزنیك" (۱۹۴۹) در تشریح "TVA"، "آلیسون" (۱۹۷۱) در مورد بحران موشکی کوبا و "پتی گرو" (۱۹۷۳) در مورد تصمیم‌گیری خرده فروشان انگلیسی اشعار دارد. تحقیق موردی می‌تواند تک موردی و یا چندموردی و دارای سطوح متعددی از تجزیه و تحلیل باشد (ین، ۱۹۸۴). مثل کار "هاریس" و "ساتون" در مورد ۸ سازمان در حال اضمحلال.

در بررسی‌های موردی به نوع خود از ترکیب شیوه‌های جمع‌آوری اطلاعات از جمله آرشیوها، مصاحبه، مشاهده استفاده می‌گردد. شواهد و مدارک ممکن است کیفی و یا کمی و یا هر دوی آن‌ها باشند. بررسی‌های موردی می‌تواند برای تحقق هدف‌های مختلفی چون تبیین، آزمون تئوری به کار رود؛ اما عمدتاً موردپژوهی برای ایجاد تئوری مهم‌ترین روش تحقیق است.

تئوری‌پردازی از طریق تحقیقات موردی شامل ۸ مرحله زیر است:

۱. شروع کار (Getting started) که به وسیله‌ی تعریف سؤال تحقیق حداقل در یک موضوع وسیع امکان‌پذیر است. منطق تعریف سؤال تحقیق درست مثل تحقیقات آزمون فرضیه است. این سؤال معطوف به چگونگی و چرایی پدیده‌ی مورد مطالعه است. این سؤال ممکن است در خلال تحقیق تغییر نماید. محققان بایستی تا آن‌جایی که ممکن است از تفکر درباره رابطه‌ی مشخص بین متغیرها و تئوری اجتناب نمایند.

۲. انتخاب موارد (selecting cases): این مرحله یک جنبه‌ی با اهمیت در پردازش تئوری از طریق تحقیق موردی است. مثل تحقیق آزمون فرضیه، مفهوم جمعیت تعیین‌کننده است؛ زیرا جمعیت معرف مجموعه‌ای از معانی است که در نمونه‌گیری مورد غفلت قرار می‌گیرد و از طرف دیگر انتخاب یک جمعیت مناسب متغیرهای اضافی و غیر اصلی را کنترل نموده و کمک می‌کند تا بتوان حدود تصمیم‌پذیری یافته‌ها را تعریف نمود. نمونه‌گیری از جمعیت مورد مطالعه برای تئوری‌پردازی در تحقیق موردی غیرمعمول است.

۳. مهارت استفاده از ابزارها و اسناد (Crafting instruments & protocols): در بررسی موردی، محققانی که قصد پردازش تئوری را دارند، بایستی ترکیبی از روش‌های جمع‌آوری اطلاعات را مورد استفاده قرار دهند. به ویژه، استفاده از آرشیوها، مصاحبه و مشاهده عمومیت دارد. برخی از محققان تنها از یک روش استفاده می‌کنند. درست مثل تحقیق آزمون فرضیه، استفاده از روش‌های متعدد، استحکام بسیار بیشتری به فرضیه‌ها و بنیان‌های تحقیق می‌دهد.

۴. ورود به میدان تحقیق (Entering the field): هم‌پوشی تجزیه و تحلیل اطلاعات و جمع‌آوری اطلاعات در تحقیق موردی اهمیت ویژه‌ای دارد. برای مثال "گلاسر" و "اشتراوس" در مورد پیوند جمع‌آوری، طبقه‌بندی و تجزیه و تحلیل اطلاعات بحث کرده‌اند؛ درحالی‌که، برخی دیگر از محققان چنین درجه‌ای از هم‌پوشی را زیاد می‌دانند. به هر حال، این هم‌پوشی به محققین اجازه می‌دهد که از جمع‌آوری داده‌ها به طور انعطاف‌پذیری بهره‌مند شوند. یکی از شکل‌های کلیدی تئوری‌پردازی در تحقیقات موردی رهایی محققین از تنظیم فرایند جمع‌آوری اطلاعات از پیش است. در حین تحقیق، این فرایند می‌تواند با هر نوع ترکیبی از شیوه‌ها تنظیم گردد.

۵. تجزیه و تحلیل اطلاعات از طریق داده‌های درون مورد و جست‌وجو برای الگوهای بین موارد (Analyzing within-case data and searching for cross-case patterns): تجزیه و تحلیل اطلاعات قلب تئوری-پردازی در تحقیقات موردی است. تجزیه و تحلیل درون مورد در صدد تحلیل جزئیات ضبط شده در هر میدان تحقیق است و برای چنین تحلیلی شکل استاندارد وجود ندارد؛ اما کلید می‌تواند یک مقایسه‌ی خوب بین موارد با در نظر گرفتن بسیاری از راه‌های مخالف باشد. یک تاکتیک عمده استفاده از الگوها یا ابعاد است که تشابه بین گروه‌ها با اختلافات درون گروهی ممزوج می‌شود. ابعاد می‌توانند به وسیله‌ی مسأله تحقیق یا ادبیات موجود تحقیق شناخته شوند.

۶. شکل دادن به فرضیه (shaping hypotheses): فرضیه‌ها از طریق تحلیل درون میدان تحقیق و تاکتیک‌های میدان‌های مختلف، نقطه‌نظرات متفاوت، موضوعات تکراری، مفاهیم و امکان رابطه‌ی بین متغیرها ظهور پیدا می‌کنند. مقایسه‌ی سیستماتیک بین چهارچوب به وجود آمده و شواهدی که از هر تحقیق موردی به دست می‌آید و یا به عبارتی مقایسه‌ی تئوری و داده‌ها، ایده‌ی مرکزی محققان است. هم‌بستگی نزدیک فرضیه‌ها برای پردازش یک تئوری خوب و تصفیه‌ی تعریف بنیان‌های تحقیق و ارائه‌ی شواهدی که این بنیان‌ها را در هر موردی اندازه‌گیری نماید، در شکل‌گیری یک فرضیه‌ی خوب حائز اهمیت است.

۷. شمول سابقه‌ی تحقیق (Enfolding literature): این مرحله یکی از مراحل ضروری پردازش تئوری است. مقایسه‌ی تئوری یا فرضیه‌ها با تئوری‌ها و فرضیه‌های مشابه و یا متعارض باید در سطح وسیعی صورت گیرد و چگونگی و چرایی این تشابه و تعارض کلید این فرایند است. آزمودن سابقه‌ی تحقیق که در تعارض و تباین با تئوری پدید آمده می‌باشد، به دو دلیل اهمیت دارد: اول آن که یافته‌های متعارض اگر مورد غفلت قرار گرفته باشند، اطمینان به یافته‌های به دست آمده را کاهش می‌دهند و دوم، تحقیقات متعارض باعث می‌شوند محقق به خلاقیت و ابتکار بیش‌تر و روش‌های بهتری از تفکر دست یابد تا چهارچوب‌های پیشین را درهم شکند.

۸. رسیدن به انتها (Reaching closure): که در دو موقع اهمیت پیدا می‌کند: وقتی که بررسی‌های موردی متوقف می‌شود و وقتی که تکرارها بین تئوری و داده‌ها خاتمه می‌پذیرد. در موقع اول، وقتی یک اشباع تئوریک پدید می‌آید و یک قالب نظری شکل می‌گیرد، بررسی موردی تمام شده تلقی می‌گردد. اشباع تئوریک نقطه‌ای است که فراگیری افزایشی برای محقق به کمترین حد (minimal) خود می‌رسد. در موقع دوم، باز ایده‌ی اصلی اشباع تئوری می‌باشد که وقتی فرایند تکرار متوقف می‌شود، پیشرفت افزایشی کمترین حد خود را دارد.

محصول نهایی پردازش تئوری از یک بررسی موردی می‌تواند به صورت یک چهارچوب نظری، شکل‌گیری مفهوم، قضایا و یا یک تئوری با دامنه‌ی متوسط (mid-range theory) باشد؛ البته از طرف دیگر ممکن است تحقیق به طور ساده انعکاسی از تحقیقات پیشین بوده و یا حتی الگوهای روشنی در ارتباط با اطلاعات جمع آوری شده فراهم نکرده باشد.

انتقادهای پوزیتیویست‌ها از تحقیق موردی

انتقاد از تحقیق موردی شکل‌های متفاوتی دارد: یکی از رایج‌ترین آن‌ها بدون شک محدودیت‌هایی است که مایلو (M. Miles, 1979)

مطرح کرده است. او این محدودیت‌ها را به بخش‌های زیر تقسیم می‌کند:

(۱) تجزیه و تحلیل اساساً مبتنی بر درک یا انتقال حسی و غیرقابل نظارت و تنظیم می‌باشد.

(۲) به قاعده در آوردن ناچیزی بین موارد وجود دارد.

(۳) مصاحبه شونده‌ها نسبت به تحقیقات پیمایشی بسیار فعال‌تر در نتایج تحقیق تأثیر می‌گذارند.

(۴) تحقیقات موردی معمولاً به میزان زیادی متکی بر اطلاعات کیفی هستند.

(۵) تحقیقات موردی با پدیده‌های منحصر به فرد و غیرقابل تکرار مواجه‌اند.

(۶) تحقیقات موردی از لحاظ تئوریک و عدم توانایی در پوشش آزمون فرضیه‌ها یا تأیید تئوری مورد انتقاد می‌باشند.

(۷) در تحقیقات موردی عدم اطمینانی برای اندازه‌گیری خطاها و ارب‌های ناشی از ذهنیت محقق تحمیل می‌شود.

این مشکلات پیامدهای منفی‌ای را برای آکادمیسین‌هایی که در صدد استفاده از نتایج تحقیقات موردی هستند، نسبت به نتایج سایر تحقیقات ایجاد می‌کند و ممکن است آن‌ها را از استفاده از چنین روشی باز دارد؛ اما طرح این مشکلات وقتی مورد ظن و حتی غیرعلمی بودن قرار می‌گیرد که محققان توجه بسیار زیادی به علی بودن، کیفیت، سنجش اعتبار درونی و بیرونی به شکل آماری و تحریف فرضیه دارند که ناشی از دیدگاه غالب "پوزیتیویستی" در عرصه‌ی علوم می‌باشد.

دفاع از بررسی‌های موردی

در دفاع از تحقیق موردی می‌توان گفت که اولاً روش‌های کمی به عنوان یک بدیل تحت محدودیت‌های فی‌ذاته خود است. دوم آن که روش‌های موردی و کمی اهداف متفاوت، نقاط قوت و ضعف ویژه‌ی خود را دارند و سوم، یک ترتیب مشخص از مراحل وجود دارد که یک طرح عمومی را برای تحقیق موردی فراهم می‌کند و چهارم، عملیات فنی مشخصی وجود دارند که محقق را در پردازش فرایند تجزیه و تحلیل یک مورد برای پاسخگویی به چنین انتقاداتی یاری می‌رساند. تحقیقات کیفی همواره به دلیل متغیرهای کمتر تصفیه شده مورد انتقاد پارادایم غالب تحقیقات پوزیتیویستی قرار داشته‌اند. با وجود این، توجه به فنون تحقیقات کیفی از اواسط دهه ۱۹۷۰ افزایش و به وسیله‌ی مشاهده‌ی مشارکتی، مردم‌نگاری، تجزیه و تحلیل موردی، روش خوشه‌ای و سایر روش‌های کیفی گسترش یافت.

در تحقیق موردی نسبت به تحقیق پیمایشی تأکید بیشتری بر الحاق و اتفاق داده‌های تحقیق است. اول آن که، هدف از جمع‌آوری اطلاعات در تحقیق موردی جنبه‌ی کمی و مقداری نیست، بلکه شامل (۱) توصیف، (۲) طبقه‌بندی یا نوع‌شناسی، (۳) تئوری پردازی، (۴) آزمودن تئوری می‌گردد. به‌طور خلاصه در همه‌ی علوم اجتماعی هدف "فهمیدن" است. دوم آن که، مقادیر، ارزش ناچیزی در تحقیقات موردی دارند. هدف، گسترش و نماینده بودن تحقیق نیست؛ بلکه عمق فهم و ادراک است. سوم، استفاده از تحقیق مستلزم استفاده از مردم‌نگاری (اتنوگرافی)، مشاهده‌ی مستقیم و یا هر نوع ویژه‌ای دیگر از روش‌ها نیست؛ بلکه شواهد و مدارک ممکن است از خلال کار میدانی، سوابق آرشیوی، گزارش‌های شفاهی، مشاهدات منابع کیفی و یا هر ترکیبی از این منابع باشد که متکی بر فنون مشاهده‌ای یا مردم‌نگاری نیستند. چهارم، یافته‌های تحقیق موردی ممکن است تصمیم‌پذیری جهان‌شمول را میسر نسازد؛ اما دانش و نگرشی فراهم می‌کند که ممکن است برای تئوری پردازی سودمند باشد. مشاهدات کیفی از تحقیقات موردی ممکن است منجر به یافته‌های غیرمترقبه‌ای گردد که اساس و پایه‌ی فرضیه‌های تازه‌ای برای تئوری‌های جامع قرار گیرند. برای مثال، نتایج کمی مطالعات "هارتون" بدون استفاده از اطلاعات کیفی نمی‌توانست توضیح داده شوند.

فرایند تحقیق موردی

یک فرایند چهار مرحله‌ای شامل معنا و مقصود، طراحی، پیش‌بینی و عدم تأیید می‌تواند به عنوان راهنما و تشریح کاربرد روش‌های موردی در تحقیقات مورد استفاده قرار گیرد:

در مرحله معنا و مقصود (drift) محقق تلاش می‌کند تا مفاهیم، تعیین محل و سابقه‌ی مورد را مشخص کند. یکی از وظایف مشکل و بحرانی محقق در این مرحله به تعلیق در آوردن قضاوت و اجتناب از خطاهایی است که قبلاً شناخته شده‌اند تا او را قادر به فراگیری از پدیده مورد نظر بسازد. مرحله‌ی بعدی (طراحی) با توصیف تجربی و آزمایشی آغاز می‌شود. این مرحله با مرحله‌ی اول در تعامل است و ممکن است موجب تغییر آن گردد. مرحله‌ی سوم (پیش‌بینی) و یا شکلی از تصمیم در نیمه‌ی راه یک پروژه تحقیقی موردی رخ می‌دهد. در این مرحله محقق مدلی را پیدا می‌کند که می‌تواند مورد آزمون قرار گیرد. مرحله‌ی چهارم یا عدم تأیید (disconfirmation) شامل آزمون‌های بعدی و محدودیت تصمیم‌پذیری که در مرحله‌ی قبلی رد نشده‌اند، می‌گردد. این مرحله از تحقیق در واقع جایگزین و بدیل شیوه‌های رد شده‌ی مورد استفاده در تجزیه و تحلیل قیاسی است.

روش‌های تحلیل مورد (Approaches of case analysis)

مرور ادبیات روش‌های موردی نشان می‌دهد که پنج راه وجود دارد که شواهد و مدارک منتج از یک تحقیق تک موردی یا چند موردی مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد. آن‌ها می‌توانند به صورت‌های زیر باشند:

(۱) داستانی و روایتی،

(۲) پرسش و پاسخ،

(۳) تبیینی،

(۴) خوشه‌ای،

(۵) شکل‌های مقداری.

اعتبار (Validity)

با استفاده از یکی از روش‌های زیر، ذهنیت‌گرایی در تحقیقات کیفی می‌تواند تا حدود زیادی برطرف گردد. بدون شک استفاده از روش‌های بیش‌تر به مراتب نسبت به استفاده از تنها یک فن برتری دارد. این روش‌ها عبارتند از:

(۱) سنجش اعتبار داده‌ها به وسیله‌ی مقایسه‌ی آن‌ها با واقعیات شناخته شده و منابع خارجی.

(۲) سنجش اعتبار به وسیله‌ی آزمودن استحکام درونی داده‌ها. استفاده از هر دو منبع درونی و بیرونی داده‌ها و از طریق روش‌های مختلف بررسی چندوجهی (triangulation) نامیده می‌شود.

(۳) سنجش اعتبار از طریق مرور تفاسیر محقق به وسیله‌ی افرادی که با موضوع مورد مطالعه مواجه بوده‌اند.

(۴) سنجش اعتبار به وسیله‌ی آزمودن تباین پیش‌بینی شده و یا آزمودن قاعده‌بندی فرضیه‌ها.

(۵) سنجش اعتبار داده‌ها به وسیله‌ی استفاده از محققان متعددی که مستقلاً استنتاج‌های خود را داشته باشند. با افزایش تعداد مشاهده‌گران به رویدادهای یکسان شکلی از تحقیق چند وجهی رخ می‌دهد.

تجزیه و تحلیل شواهد و مدارک از تحقیقات چند موردی: (Analysis of evidence from multiple cases)

یک تحقیق چند موردی، ترکیبی از هر یک از تحقیقات موردی به طور مجزا نسبت به پدیده‌ای معنی دار است که در زمان حاضر رخ می‌دهد. فن پیمایشی موردی یکی از روش‌های بسیار ویژه و مورد استفاده در تجزیه و تحلیل میان مورد‌هاست. کاربرد این روش برای تشخیص تشابهات رفتارها و رویدادها در چندین مورد مختلف است. به این سؤال که چه تعدادی بسنده است؟ پاسخ مشخصی نمی‌توان داد؛ اما معمولاً موارد زیادی را باید شامل گردد. این روش تحقیق، هنوز به دلیل تعدد عوامل موجود ترجیح داده نمی‌شود، از سویی باید اذعان کرد که تمرکز بر روی یک عامل برای جداسازی آن از زمینه تحقیق موردی نیز ساده کردن بیش از حد پدیده‌ی مورد مطالعه است.

چکیده‌ی متن تحقیق موردی، نوشته‌ی: رابرت ک. ین Yin

تحقیق موردی و مقایسه‌ی آن با سایر استراتژی‌های تحقیق

مقدمه: هر پژوهشی با توجه به سه شرط زیر دارای نقاط قوت و ضعفی است:

(۱) نوع پرسش، (۲) کنترل پژوهش‌گر بر رویدادها و (۳) توجه به پدیده‌های معاصر و یا تاریخی

با این شرط‌ها، زمانی باید تحقیق موردی ترجیح داده شود که پرسش‌های تحقیق چگونگی و چرایی باشند و پژوهش‌گر بر رویدادها کنترلی نداشته و پدیده‌ی مورد مطالعه متعلق به زمان معاصر باشد. پژوهش‌های موردی تبیینی را می‌توان با پژوهش‌های موردی اکتشافی و توصیفی تکمیل کرد. تحقیق موردی به عنوان یک استراتژی تحقیق:

مطالعات موردی ممکن است به صورت طرح ریزی و اجرای تحقیق تک موردی و یا تحقیق چند موردی باشند. تحقیقات موردی در زمینه‌های علمی مختلفی به کار می‌روند: روان‌شناسی اجتماعی، جامعه‌شناسی، سازمان و مدیریت، برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، علوم سیاسی و پایان‌نامه‌های دانشجویان علوم اجتماعی.

مقایسه‌ی تحقیقات موردی با سایر استراتژی‌های تحقیق:

در مقایسه‌ی تحقیقات موردی با روش‌های دیگر تحقیق زمانی بود که تلقین می‌شد که تحقیق موردی برای پژوهش‌های اکتشافی مفید است و تحقیق پیمایشی و تاریخی مناسب با فضاهای توصیفی و هم‌چنین تحقیق آزمایشی تنها راه برای تحقیقات تبیینی است. اما برای تأمین هر سه هدف می‌توان از هر یک از این سه روش تحقیق استفاده نمود. با توجه به شرایط سه‌گانه نوع پرسش، کنترل رویدادها و تمرکز بر رویدادهای کنونی یا قدیمی استفاده از هر یک از تحقیقات پنج‌گانه‌ی آزمایشی، پیمایشی، بررسی سوابق، تاریخی و موردی اهمیت می‌یابد.

وقتی پرسش‌های تحقیق، چه، چه کسی، کجا، چه تعداد و چه مقدار باشند، تحقیق‌های پیمایشی و بررسی سوابق آرشویی نتیجه‌بخش است؛ اما هنگامی که پرسش‌ها چگونه و چرا باشند، بیشتر روابط علیّ مطرح است و تحقیق موردی، تاریخی یا آزمایشی مناسب پیدا می‌کنند. در درون یک تحقیق موردی می‌توان از تحقیق پیمایشی استفاده کرد و یا بالعکس. این روش‌ها مانع‌الجمع نیستند، اما هر یک در شرایطی مزیت‌هایی نسبت به سایرین دارد. تحقیق موردی به این دلایل مورد انتقاد است که فرض می‌شود پژوهش‌گر با دیدگاهی یک‌سونگر و یا متعصبانه مسیر تحقیق و نتایج آن را به میل خود تغییر می‌دهد؛ اما این موضوع می‌تواند برای هر نوع تحقیقی وجود داشته باشد. دومین ایراد غیر قابل تعمیم بودن تحقیق موردی است؛ اما یک تحقیق

آزمایشی واحد را نیز نمی‌توان تعمیم داد و نیاز به مجموعه‌ای از آزمایش‌ها است که در شرایط مختلف روی داده باشد. در تحقیق چند موردی نیز چنین است. موضوع تحقیق موردی را می‌توان به یک نظریه تعمیم داد اما نه به یک جامعه و یا یک جمعیت. سومین ایراد این است که تحقیق موردی زمان زیادی نیاز دارد؛ اما می‌تواند نیازی به طولانی بودن این نوع تحقیق نیز نباشد.

با توجه به انتقادات فوق می‌توان نتیجه گرفت که انجام تحقیق موردی کاری بسیار مشکل است. تحقیقات موردی حداقل چهار کاربرد متفاوت دارند: الف) بیان روابط علی رویدادهای واقعی زندگی، ب) شرح زمینه و بستر زندگی واقعی، ج) توان ارزیابی به وسیله یک الگوی توصیفی، و د) عدم توانایی سایر روش‌های تحقیق در کسب نتایج مشخص.

طرح ریزی تحقیقات تک موردی و چند موردی

تحقیق موردی نیز مانند سایر روش‌های تحقیق نیاز به طرح تحقیق دارد که یکی از بخش‌های مهم شکل تحقیق موردی است؛ اما برای آن هیچ طرح متداولی مانند پژوهش‌های پیمایشی وجود ندارد. گاهی به اشتباه تصور می‌شود که تحقیق موردی یک طرح شبه‌آزمایشی است که یک بار انجام شده و سپس فراموش می‌گردد.

طرح تحقیق را می‌توان نقشه‌ای برای تحقیق دانست که لااقل شامل چهار مسأله است:

- چه پرسش‌هایی باید مطرح شود؟
- چه داده‌هایی مرتبط است؟
- چه داده‌هایی باید جمع‌آوری شود؟
- و چگونه باید نتایج را تجزیه و تحلیل کرد؟

طرح تحقیق با منطق و استدلال سر و کار دارد و نه با مسائل تدارکاتی.

یک طرح تحقیق دارای پنج رکن اولیه است: پرسش‌های تحقیق، موضوع تحقیق، واحدهای مورد تجزیه و تحلیل یا فرضیه‌ی اصلی، منطقی که داده‌ها را به فرضیه یا موضوع تحقیق ارتباط می‌دهد و شاخص‌هایی برای بررسی و تفسیر داده‌ها. پس از این باید یک تئوری ابتدایی برای تحقیق ارائه شود تا طرحی جامع تهیه شود.

تئوری‌ها می‌توانند جنبه فردی، سازمانی و یا اجتماعی داشته باشند. دلیل الزامی بودن تئوری در تحقیق موردی این است که باید تعمیم تحلیلی صورت گیرد و نه تعمیم آماری. چون تعمیم آماری نیاز به نمونه‌گیری دارد که در تحقیق موردی انجام نمی‌گیرد.

چهار آزمونی که برای ارزیابی کیفیت طرح تحقیق لازم است عبارتند از: قابل اعتماد بودن طرح از نظر: الف) ساختار، ب) عوامل درونی، ج) عوامل خارجی و د) قابل اعتبار بودن آن. در اجرای تحقیق موردی، طرح تحقیق یک موردی متداول است و می‌تواند شامل طرح‌های کل‌نگر که تنها یک قضیه را تحلیل می‌کند و طرح‌های جزء نگر که چند قضیه را تحلیل می‌کند، باشد. زمانی که هدف، آزمون یا بررسی تئوری و قضیه، به صورت یک رویداد منحصر به فرد و هدف، کشف و آشکارسازی باشد، استفاده از طرح تحقیق تک‌موردی کاملاً موجه است. گام اصلی در طراحی تحقیق تک‌موردی تشخیص قضیه‌ی اصلی است که باید دارای تعریفی عملی باشد.

تحقیق چندموردی در واقع شامل چندین تحقیق می‌شود و نوعی نمونه‌گیری نیست؛ بلکه تکرار تحقیق است. تحقیقات چندموردی نیز می‌توانند کل‌نگر و یا جزء نگر باشند. استفاده از طرح تحقیق چندموردی مستلزم اجرای تکرار تحقیق است. قضیه یا موضوع تحقیق باید به دقت انتخاب شود و این

قضایا باید با روشی مشابه با چندین تحقیق مورد آزمون قرار گیرند که به نتایجی مشابه و یا مخالف می‌انجامند. هنگامی طرح تحقیق چندموردی جزء نگر است که مستلزم جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌های کمی به مقیاس وسیع باشد.

اجرای تحقیق موردی: تدارک برای جمع‌آوری داده‌ها

برای تدارک اجرای یک تحقیق موردی چند عامل مهم است:

- ۱- مهارت‌های لازم پژوهش‌گر: پژوهش‌گر باید لااقل بتواند پرسش‌های خوبی مطرح کند، شنونده‌ی خوبی باشد، سازگار و انعطاف‌پذیر باشد، به مسائل مورد تحقیق دسترسی کامل داشته و مسلط باشد، و یک‌سونگر و متعصب نباشد.
- ۲- آموزش دادن و آماده ساختن افراد برای یک تحقیق موردی خاص: چون که که تحقیق موردی مستلزم جمع‌آوری داده‌های زیادی است و یا باید چندین تحقیق یا بررسی برای موضوع صورت گیرد؛ بنابراین، غالباً این نوع تحقیقات به وسیله‌ی چندین نفر صورت می‌گیرد که اهمیت آموزش را نشان می‌دهد. برای انجام تحقیقات چند موردی نیاز به آموزش محققان به شکل سمینار است.
- ۳- دستور کار: یک تدبیر یا شیوه‌ی اجرایی برای بالا بردن درجه‌ی اعتبار تحقیق و هدف آن، هدایت و راهنمایی پژوهش‌گر است. یک دستور کار بایستی شامل بررسی طرح تحقیق موردی، اقداماتی در زمینه تحقیق، پرسش‌های تحقیق و دستورالعملی برای شیوه‌ی گزارش کردن باشد.
- ۴- تحقیق محوری: آخرین مرحله تدارک برای جمع‌آوری داده‌هاست. تحقیق محوری همان تحقیق اولیه است و می‌تواند بی‌ارتباط با طرح تحقیق موردی باشد. این تحقیق به پژوهشگران کمک می‌کند تا برنامه‌های مربوط به جمع‌آوری داده‌ها را اصلاح کنند. تحقیق محوری بیشتر جنبه‌ی شکلی دارد و با پیش‌آزمون که نوعی تمرین در صحنه‌ی واقعی است، تفاوت دارد. گزینش تحقیق محوری، ماهیت پژوهش در تحقیق محوری و هم‌چنین ماهیت گزارش‌هایی که در مورد تحقیق محوری ارائه می‌شود، حائز اهمیت است.

اجرای تحقیق موردی: جمع‌آوری مدارک

- برای جمع‌آوری داده‌ها برای انجام تحقیق موردی از شش منبع تأمین‌کننده‌ی مدرک استفاده می‌شود که عبارتند از: اسناد، پرونده‌ها و سوابق بایگانی، مصاحبه، مشاهده‌ی مستقیم، مشاهده‌ی مشارکتی و شواهد و مدارک فیزیکی.
- اسناد: دارای شکل‌های مختلفی هستند و انواع معمول آن شامل نامه‌ها، بخش‌نامه‌ها، دستورالعمل‌ها، یادداشت‌های کتبی، دستور جلسات، گزارش‌های کتبی در مورد رویدادها، اسناد اداری، گزارش‌های مربوط به بررسی‌های انجام شده، بریده روزنامه‌ها و یا مطالب و مقالاتی در مطبوعات و رسانه‌های جمعی می‌گردد.
- پرونده و سوابق بایگانی: این پرونده‌ها به صورت سوابق خدماتی، پرونده‌های سازمانی مثل نمودار و بودجه، نقشه‌ها و نمودارها، نام و مشخصات کالاهای تحقیقاتی از قبل جمع‌آوری شده، پرونده‌ها و سوابق شخصی افراد می‌باشند.
- مصاحبه: که به شکل‌های گوناگون مصاحبه‌ی آزاد، مصاحبه‌ی متمرکز و مصاحبه با پرسش‌های مشخص صورت می‌پذیرد.
- مشاهده‌ی مستقیم: اگر پدیده‌ها جنبه‌ی تاریخی نداشته و باید به شرایط محیط یا رفتارهای ویژه توجه کرد، شیوه‌ی مشاهده‌ی مستقیم بهترین است.
- مشاهده‌ی مشارکتی: در این‌جا پژوهش‌گر دیگر یک شاهد غیرفعال نخواهد بود؛ بلکه می‌تواند به صورت یکی از کارکنان یا با ایفای نقشی فعال در محل مورد تحقیق به مشاهده بپردازد.

مدارک و شواهد فیزیکی: می‌تواند به صورت یکی از ابزارهای فنی، نوعی وسیله، یک اثر هنری و یا نوع دیگری از آثار فرهنگی باشد. گاهی وجود این مدارک به عنوان یک جزء بسیار مهم تحقیق الزامی است.

سه اصلی که در جمع‌آوری داده‌ها از طریق شش منبع مذکور قابلیت درجه اعتماد و اعتبار تحقیق موردی را می‌افزاید، عبارتند از: اصل اول، استفاده از چندین منبع جمع‌آوری اطلاعات؛ اصل دوم، ایجاد پایگاهی برای داده‌ها که به چهار زیر مجموعه یادداشت‌ها، جداول، اسناد و جزئیات قابل طبقه‌بندی است؛ و سومین اصل، حفظ پیوستگی بین مدارک.

تجزیه و تحلیل مدارک تحقیق موردی

هر پژوهشی باید با یک استراتژی کلی شروع شود که از روش‌های شناخته شده‌ی: مقایسه‌ی الگوها، مقایسه‌ی وضعیت با استاندارد و تجزیه و تحلیل دوره‌ی زمانی استفاده می‌شود.

در تجزیه و تحلیل مدارک تحقیق موردی فرمول یا دستورالعمل خاصی وجود ندارد و بیش‌تر به اندیشه و ژرف‌نگری پژوهش‌گر و ثبت مدارک و شیوه‌ی تفسیر آن بستگی دارد.

بعضی معتقدند که باید داده‌های تحقیق موردی به گونه‌ای باشد که به تحلیل آماری بینجامد؛ اما چنین روشی تنها می‌تواند یک راه‌حل یا یک واحد از تحقیق موردی را در برگیرد. راه‌حل‌های دیگر از طریق فرایند تنظیم اطلاعات، ایجاد ماتریسی از مدارک، نمایش داده‌ها، جداولی از رویدادهای تکراری، بررسی جداول و رابطه‌ی بین گروه‌ها و تنظیم اطلاعات بر حسب زمان می‌باشد.

دو استراتژی کلی عبارتند از: تکیه بر موضوع‌های نظری (تئوریک) و یا ارائه‌ی یک قضیه‌ی توصیفی و تشریح آن در صورتی که تئوری وجود نداشته باشد. بدون چنین استراتژی‌هایی تجزیه و تحلیل تحقیق موردی با مشکل مواجه می‌گردد. یکی از راه‌حل‌ها، این است که با داده‌ها بازی کرد و آن‌ها را به کمیت‌ها تبدیل نمود و از تحلیل آماری استفاده کرد.

در روش تجزیه و تحلیل مقایسه‌ی الگوها، مدل پیش‌بینی شده را با مدل تجزیه شده مقایسه می‌کنند و در صورت سازگاری و همخوانی آن‌ها، عوامل داخلی تحقیق قابل اعتماد می‌گردند. یک الگو می‌تواند بر اساس متغیرهای وابسته و نابرابر شکل گیرد که ساده‌ترین آن استفاده از فقط دو متغیر وابسته است.

فرایند مقایسه وضعیت با استانداردها بیشتر برای تحقیقات توصیفی کاربرد دارد. در دست‌داشتن مجموعه‌ای از تحقیقات موردی بدان معنی نیست که می‌توان وضعیت موجود را با استانداردها مقایسه کرد.

سومین استراتژی تحلیلی، تجزیه و تحلیل رویدادهای زمانی است که شبیه‌ی آن چیزی است که در تحقیقات آزمایشی یا شبه آزمایشی استفاده می‌شود. در دوره‌های زمانی تنها یک متغیر مستقل یا وابسته وجود دارد و اگر چندین مجموعه متغیر وجود داشته باشد، این طرح بسیار پیچیده خواهد بود.

سه استراتژی دیگر وجود دارند که در تحقیق موردی کاربرد داشته و عبارتند از: تجزیه و تحلیل مبتنی بر جزءنگری، مشاهده‌ی مکرر و انجام تحقیق پیمایشی به عنوان بخشی از تحقیق موردی. این استراتژی‌ها برای تحقیق موردی راهنمای کاملی نیستند و آن‌ها را باید با یکی از روش‌های اصلی به کار برد.

تهیه و ارائه‌ی گزارش در تحقیق موردی

در گزارش تحقیق موردی؛ چه به صورت کتبی و یا شفاهی جنبه‌هایی اهمیت پیدا می‌کنند که عبارتند از: تشخیص مخاطبان، انواع شکل‌های گزارش، ساختار تشریحی برای گزارش، راه‌هایی که باید در ارائه‌ی گزارش پیمود و توجه به ویژگی‌های یک تحقیق موردی نمونه.

مخاطبان تحقیق موردی: که می‌توانند همکاران، سیاست‌گذاران، کارمندان، کارشناسان، رهبران جامعه و یا گروه‌های خاص و هم‌چنین تأمین‌کنندگان هزینه‌های پژوهش باشند. هر مخاطب نیازهای خاص و متفاوت با دیگری دارد و هیچ گزارشی هم‌زمان نمی‌تواند نیازهای انواع مخاطبان را تأمین کند. برعکس تحقیقات دیگر، گزارش تحقیق موردی یکی از ابزارهای مهم ارتباطی است.

انواع گزارش‌های تحقیق موردی: که می‌تواند به صورت کتبی یا شفاهی و یا مجموعه‌ای از عکس‌ها و نوار صدا و تصویر ارائه شود؛ اما گزارش‌های کتبی دارای مزیت‌های مهمی‌اند و اطلاعات آن دقیق‌تر است. چهار نوع گزارش کتبی وجود دارد: اول، نوع کلاسیک آن است که جنبه‌ی داستانی دارد و به شرح جزئیات می‌پردازد. نوع دوم، نسخه‌ای است که از تحقیق چند موردی در ارتباط با یک تحقیق تک موردی و کلاسیک تهیه شود. نوع سوم، به صورت یک سلسله از پرسش‌ها و پاسخ‌ها است که در واقع مختصری از محتوای پایگاه داده‌ها می‌باشد که ویرایش می‌گردد و چهارمین نوع، تنها مربوط به تحقیقات چند موردی است و کل گزارش شامل تجزیه و تحلیل‌های مقایسه‌ای موردها می‌گردد.

ساختار تشریح گزارش: که متشکل از فصل‌ها، بخش‌ها و عناوین فرعی می‌باشد. شش ساختار پیشنهادی عبارتند از: خطی - تحلیلی، مقایسه‌ای، مبتنی بر ترتیب تاریخی، مبتنی بر ارائه‌ی تئوری، معکوس و بدون ترتیب. سه ساختار نخست را می‌توان در تحقیقات موردی تبیینی، توصیفی و اکتشافی به کار برد؛ اما ساختار ارائه‌ی تئوری در تحقیقات تبیینی و اکتشافی و ساختار معکوس تنها برای تحقیقات تبیینی و ساختار بدون ترتیب فقط برای تحقیقات توصیفی به کار می‌روند.

روش‌هایی برای ارائه‌ی گزارش: اولین راه، شیوه‌ی پیش نویس از آغاز تحقیق برای تهیه‌ی یک گزارش است، راه دوم، دربرگیرنده‌ی این مسأله است که آیا بخش‌هایی از تحقیق مبهم یا بدون عنوان مانده است؟ و راه سوم، جنبه‌ی مرور مطالب را دارد تا از نظر ساختاری قابل اعتماد بودن تحقیق تضمین گردد. این روش‌ها در واقع گام‌های متوالی هستند که در تهیه‌ی گزارش تحقیق می‌توان برداشت.

تحقیق موردی نمونه: ارائه‌ی تحقیق موردی به صورت نمونه از مرز روش‌شناسی فراتر می‌رود. برای این کار پژوهش‌گر باید چیزی بیش‌تر از یک وقایع‌نگار صرف باشد و نقش یک مورخ را بازی کند که به‌طور عمیق به مطالعه‌ی انسان‌ها و فرایند اجتماعی می‌پردازد. پنج ویژگی یک تحقیق موردی نمونه عبارتند از:

(۱) از نظر علمی یا غیرعادی بودن مهم باشد؛

(۲) کامل باشد؛

(۳) دیدگاه‌های مخالف را مورد توجه قرار داده و نشان دهد که دیدگاه‌های مخالف رد شده است؛

(۴) باید مدارک کافی داشته باشد؛

(۵) جدا از نوع و شکلی که دارد، گزارش آن باید چشم‌نواز و موجب تشویق خواننده‌ی گزارش گردد و کسالت‌آور نباشد.

پردازش تئوری از طریق تحقیق موردی

برگرفته از نوشته‌ی کاتلین ایزنهاارت

“Building Theories from Case Study Research”; by: Kathleen M. Eisenhart

ایزنهارت در مقاله‌ای با عنوان پردازش تئوری از طریق تحقیق موردی، فرایندی از تئوری‌پردازی در تحقیقات موردی را از شروع کار یعنی بیان سؤالات تحقیق تا خاتمه‌ی آن توصیف می‌کند. برخی از اشکال این فرایند، مثل بیان مسأله و تعیین اعتبار شبیه به تحقیقات آزمون فرضیه و برخی دیگر مثل تجزیه و تحلیل درونی مورد و منطق روابط بین متغیرها منحصر به فرایند تحقیق موردی است. این فرایند به‌طور مستمر با جمع‌آوری داده‌ها مرتبط است. این روش تحقیق به ویژه مناسب با حیطه‌های نوین تحقیقاتی است که دارای بداعت، آزمون‌پذیری و اعتبار تجربی باشند. معیار کلیدی برای ارزشیابی این نوع تحقیق هم‌سویی منطقی و جامعیت شواهد و مدارک است.

به‌طور سنتی، مؤلفان، تئوری را از طریق ترکیبی از مطالعه‌ی سوابق و ادبیات تحقیق مربوطه، عقل سلیم و داوری صحیح (common sense) و تجربه ایجاد می‌کردند؛ اما همان‌طور که "گلاسر" و "اشتراوس" (Glasser & Strauss) اذعان دارند بحث بر سر آن است که ارتباط معنی‌دار بین واقعیات تجربی است که ایجاد یک تئوری آزمون‌پذیر و معتبر را مجاز می‌شمارد. آن‌ها روشی تطبیقی برای ایجاد تئوری جامع (grounded theory) را به‌طور جزئی تشریح کردند (1967). "ین" (1981-84, Yin) طرح تحقیق موردی را توضیح داده و "مایلز" و "هابرمن" (Miles & Huberman, 1984) مجموعه‌ای از شیوه‌های تحلیل اطلاعات کیفی را ترسیم نمودند؛ اما هنوز در اطراف تمایز میان اطلاعات کیفی، منطق قیاسی و تحقیق موردی ابهام وجود دارد. "گلاسر" و "اشتراوس" بخش‌هایی از فرایند ایجاد تئوری را عنوان نمودند. کار آن‌ها در یک فرمول تشریح شده است. ایده‌های تازه برای روش‌شناسان و محققان برای انجام این روش تحقیق از کارهای "ین" (1984)، "مایلز" و "هابرمن" (1984) و "زرسیک" (Gersick, 1988)، "هاریس و ساتون" (Harris & Sutton, 1986) و "ایزنهارت و بورگیوس" (Eisenhardt & Bourgeois, 1988) ناشی می‌شود.

ایزنهارت تلاش دارد تا در دو بحث از این ادبیات تحقیق مشارکت داشته باشد: ابتدا، ترسیم نقشه‌ای برای پردازش تئوری‌ها از خلال تحقیقات موردی است که با ترکیب کارهای پیشین در خصوص روش‌های کیفی (مایلز و هابرمن، ۱۹۸۴)، طرح تحقیق موردی (ین، ۱۹۸۴ و ۱۹۸۱) و ساختن تئوری جامع (گلاسر و اشتراوس، ۱۹۶۷) صورت گرفته و گسترش این نقشه به عنوان ابزار هم‌سازی بررسی‌های چندگانه‌ی تحلیلی در درون مورد (within-case) و بین موارد (cross case) می‌باشد. این چهارچوب در مراحل زیر طبقه‌بندی می‌شود:

۱. شروع کار با بیان سؤال تحقیق؛
۲. انتخاب مورد به وسیله‌ی تعیین جمعیت مورد مطالعه؛
۳. مهارت استفاده از ابزارهای تحقیق از طریق روش‌های چندگانه‌ی جمع‌آوری داده‌های کیفی و کمی؛
۴. ورود به حیطه‌ی مورد مطالعه به وسیله‌ی روش‌های جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات به طور انعطاف‌پذیر؛
۵. تجزیه و تحلیل اطلاعات با توسل به تجزیه و تحلیل درون مورد و الگوهای بین موارد با استفاده از فنون مختلف؛
۶. شکل‌گیری فرضیه با استفاده از مدل تکرارپذیری شواهد و جست‌وجو برای "چرایی" رابطه‌ها؛
۷. مقایسه با ادبیات تحقیق متعارض و مشابه؛

۸ در انتها رسیدن به یک قالب نظری در صورت امکان.

دومین هدف ایزنهاوت، کمک به امکان تئوری پردازی از بررسی‌های موردی در زمینه‌ای وسیع‌تر از تحقیقات اجتماعی است. او در جست‌وجوی نقاط قوت و ضعف پردازش تئوری در موقعیت‌هایی است که در آن روش تحقیق موردی مناسب دارد و برخی راهنمایی‌ها را برای ارزشیابی این نوع تحقیق مطرح می‌نماید. همان‌گونه که توضیح داده شد، "زمینه" (background) ی کار او در تئوری پردازی از طریق پژوهش موردی به کارهای "اشتراوس" و "گلاسر" (۱۹۶۷)، "ین" (۱۹۸۱ و ۱۹۸۴)، "مایلز" و "هاپمن" (۱۹۸۴)، "ژرسیک" (۱۹۸۸)، "لئونارد" و "بارتون" (۱۹۸۸)، "هاریس" و "ساتون" (۱۹۸۶) و "ایزنهات" و "بورگیس" (۱۹۸۸) برمی‌گردد. هم‌چنین، کار دیگران مثل: "وان مانن" (Van maanen, 1988) در باب "مردم نگاری" (ethnography) جیک (Jick, 1977) درباره‌ی استفاده از ترکیبی از انواع جمع‌آوری اطلاعات و "مینزبرگ" (Mintzberg, 1979) درباره‌ی پژوهش مستقیم، بخش‌های اضافی را برای این چهارچوب فراهم کرده است.

س.ع. روشن

۱۳۹۰